

УДК 664.1

Томілін О. О.,*директор, кандидат с.-г. наук, доцент кафедри економіки та менеджменту Полтавської філії ПВНЗ "Європейський університет"*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сучасний стан та перспективи розвитку цукрової галузі України. Визначено основні проблеми, запропоновано шляхи відродження цукрової промисловості.

Ключові слова: виробництво, харчова промисловість, галузь, промисловість, цукор, цукрові буряки.

В статье рассмотрено современное состояние и перспективы развития сахарной отрасли Украины. Определены основные проблемы, предложены пути возрождения сахарной промышленности.

Ключевые слова: производство, пищевая промышленность, отрасль, промышленность, сахар, сахарная свекла.

The modern state and prospects of development of Ukraine the sugar industry are shown in the article. Basic problems are certain, the ways of revival of sugar industry are offered.

Keywords: production, food industry, branch, industry, sugar, sugar beets.

Постановка проблеми. Цукор має свою давню історію. Ще двісті років тому вживання цукру було привілеєм дуже багатих людей. Вперше людина почала добувати цукор з цукрової тростини, з якої в цей час виготовляється близько 70% від світового виробництва цукру. Ця галузь бере початок свого розвитку з двадцятих років XIX століття. З того часу цукрове виробництво набуло пріоритетного значення серед харчових галузей країни. Сьогодні в Україні головне джерело цукру – це буряки. Буряк дозволив не лише поповнити виробництво цукру, але й почав складати конкуренцію цукровій тростині. Цукор належить до цінних вуглеводних продуктів харчування не тільки для населення нашої країни, а й більшості держав світу. Цукор має важливе значення в харчуванні людей усього світу – є джерелом енергії, що зумовлено високим вмістом цукрози (99,5 – 99,9%). Він легко і швидко засвоюється клітинами організму і потрібний для нормального функціонування печінки, мозку, живлення м'язів, особливо серцевого, зміцнення нервової системи. Споживання цукру рекомендується у межах 80-100 г на добу (30-35 кг на рік) однією особою. У різних країнах світу споживання цукру зумовлено певними чинниками, зокрема, національними особливостями харчування, купівельною спроможністю населення тієї чи іншої країни, станом світового ринку тощо [2]. Нині галузь буряківництва в Україні перебуває в кризовому стані. Більш як у два рази скоротились посівні площі, майже в три рази – виробництво цукру, що спричинило банкрутство і закриття десятків цукрових заводів та підприємств харчової промисловості. Головна причина депресії галузі – відсутність ефективної програми з регулювання цукрової промисловості і належної протекціоністської політики держави, що захищала б внутрішнього виробника від конкурентів. Для одержання 350-450 ц/га коренеплодів потрібно внести на 1 га посіву 300-500 кг д. р. мінеральних добрив. Крім того, вносять 30-40 т/га гною під попередник або безпосередньо під цукрові буряки. Одним із важливих напрямів підвищення врожайності цукрових буряків є розвиток селекції та насінництва, зокрема, виведення сортів та гібридів, що забезпечують високий вихід цукру з 1 га посіву, тобто поєднують у собі високу врожайність коренеплодів і вміст цукру в них. Потрібно повністю перейти на гетерозисну селекцію з широким використанням біотехнології, створити високопродуктивні гібриди цукрових буряків, які б відповідали кращим світовим аналогам, приділивши основну увагу підвищенню цукристості коренеплодів та поліпшенню їхніх технологічних якостей – підвищенню стійкості до хвороб та придатних для інтенсивних технологій. Система заходів щодо підвищення економічної ефективності бурякоцукрового підкомплексу має передбачати оптимізацію сировинних зон цукрових заводів для того, щоб забезпечити заводи сировиною, зменшити витрати при перевезенні та зберіганні і збільшити вихід цукру при переробці. Для оптимізації діяльності підкомплексу потрібно, з одного боку, сприяти концентрації посівів цукрових буряків на мінімальній відстані від заводу, а з іншого – розміщувати цукрові заводи близько до виробників сировини [5]. Суттєвою проблемою для бурякоцукрового виробництва виявились низький рівень спеціалізації сучасних аграрних підприємств, "розпорошеність" посівів, що стримує впровадження інтенсивних технологій виробництва цукрових буряків, зокрема, застосування високопродуктивних гібридів, що, своєю чергою, негативно впливає на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств. Нині у переважній більшості господарств України частка цукрових буряків у структурі посівних площ становить 1-2%, що є досить низьким показником (науковцями Інституту цукрових буряків НААН України обґрунтовано оптимальний показник для лісостепової зони – 20%). Як свідчить практика, із збільшенням частки цукрових буряків у струк-

турі посівів підвищується врожайність, знижується собівартість. Тому потребує розв'язання проблема збільшення посівних площ під солодкими коренеплодами у господарствах, які територіально розміщені неподалік від цукрових заводів і мають сприятливі умови для виробництва культури [4, с. 145].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми та перспективи розвитку цукрової галузі в ринкових умовах господарювання висвітлені в наукових працях Л. І. Абалкіна, В. Г. Андрійчука, В. П. Білаша, Ю. Д. Білика, Л. В. Дейнека, О. С. Зайця, Є. В. Імаса, М. Ю. Коденської, В. І. Пиркіна, М. В. Роїка, О. М. Шпичака, В. В. Юрчишина, В. М. Яценка та багато інших. За останні роки значно скоротилось виробництво цукру, різко зменшилися розміри посівних площ під цукровими буряками. Цукровий ринок є найбільш нестійким серед усіх продуктових ринків. Він характеризується регулярними різкими спадами і підйомами цін. Вітчизняний виробник цукрових буряків та цукру втратив будь-які стимули до збільшення обсягів виробництва. У зв'язку з цим досліджувана галузь перетворилась з експортно-стратегічної у дотаційну, сприяючи тим самим розширенню сфери зовнішньоторговельної експансії на вітчизняний ринок харчових продуктів, включаючи цукор. Цукор – це традиційно один з основних предметів українського експорту. Йому притаманні багато "валютних" особливостей – він зберігається протягом тривалого часу, транспортується, масово вживається, використовується в багатьох галузях економіки. Україна виробляє цукор з метою забезпечення власної економічної, продовольчої безпеки та технологічної незалежності. Жорстка конкурентна боротьба на світовому ринку між виробниками цукру з тростини і з цукрових буряків змусила країни, що виробляють цукор із цукрових буряків, зменшити його виробництво, закрити свої ринки і продавати цукор в основному на внутрішніх ринках за ціною, яка на 80-100 дол. США за 1 т вища світової. Основна причина – цукор із цукрових буряків став неконкурентоспроможним через високу ціну. Однак, на думку експертів, якби країни, що виробляють цукор із цукрових буряків, припинили його виробництво, то країни, де одержують цукор із тростини, об'єдналися б і встановили ціни на цукор з тростини на рівні цін на цукор із цукрових буряків і вище [6]. Цукрову промисловість поряд із борошномельно-круп'яною, крохмальною, м'ясною, хлібопекарською та молочною зараховують до галузей, які, насамперед, працюють на внутрішній ринок [1]. Цукровий ринок є найбільш нестійким серед усіх продуктових ринків. Цукрове виробництво належить до стратегічних галузей в аграрному комплексі нашої держави, і його успішний розвиток може істотно вплинути на подолання негативних результатів економічної кризи, яка охопила сучасну українську економіку. З того часу цукрове виробництво набуло пріоритетного значення серед харчових галузей країни.

За останні роки значно скоротилось виробництво цукру, різко зменшилися розміри посівних площ під цукровими буряками. Він характеризується регулярними різкими спадами і підйомами цін. Вітчизняний виробник цукрових буряків та цукру втратив будь-які стимули до збільшення обсягів виробництва. У зв'язку з цим досліджувана галузь перетворилась з експортно-стратегічної у дотаційну, сприяючи тим самим розширенню сфери зовнішньоторговельної експансії на вітчизняний ринок харчових продуктів, включаючи цукор.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування рекомендацій щодо забезпечення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва, розробка шляхів її підвищення, спрямованих на забезпечення ефективного розвитку цукрової галузі.

Виклад основного матеріалу. Світовий ринок цукру характеризується зосередженням основних обсягів виробництва у кількох країн – Бразилія, Австралія, Таїланд та інші. Це зумовлює постійні та доволі значні коливання цін на цукор-сирець та цукор білий, залежно від очікувань стосовно погодних умов у зазначених країнах, зокрема, на біржах Лондона та Нью-Йорка, та пов'язані з цим незручності для країн-імпортерів. Ввезення цукру по імпорту призведе до подальшої втрати зацікавленості сільськогосподарських виробників у вирощуванні цукрових буряків, зменшення площ посіву, закриття цукрових заводів, скорочення робочих місць, загострення соціальних проблем у сільській місцевості, знищення цукрової галузі. Низький рівень конкурентоспроможності цукрового виробництва в державі став очевидним ще до початку перехідного процесу: наприкінці 80-х на початку 90-х років середня урожайність культури в нашій державі не перевищувала 28 т/га, в той час як у Європі вона становила 44,5 т/га, а в світі – 34,6 т/га. В державі відбулося розбалансування бурякоцукрового виробництва. Через відсутність достатньої кількості обігових коштів, відповідної матеріально-технічної бази бурякозайняти підприємства належним чином не зацікавлені у вирощуванні коренеплодів цукрових буряків, а цукрові заводи не отримують необхідних обсягів цукросировини. Обсяг виробництва цукру в Україні значною мірою залежить від валового збору цукрових буряків, їх врожайності та розміру площ, зайнятих під посівами. Так, якщо в 1990 році валовий збір цукрових буряків становив 44 264 тис. т, то в 2010 році – 13 749 тис. т, що майже у три рази менше (табл. 1).

Впродовж 1990-2010 рр. щорічно площі під посівами буряків зменшувались, а врожаї зростали, валовий збір їх значно знижувався. Таке явище зумовлене, передусім, зниженням посівних площ під буряки, а це є важливим стратегічним питанням. Необхідно розробити програму функціонування бурякової галузі, оскільки вона є стратегічною галуззю в аграрному комплексі. Позитивним моментом у

2010 році було те, що у процесі виробництва солодкого продукту брали участь 73 цукрових заводи, що у порівнянні із 2009 роком на 17 більше (у 2009 – 56 заводів) [8]. Незважаючи на певний ріст урожайності цукрових буряків та збільшення посівних площ у звітному 2010 році, буряківництво України знаходиться у стані занепаду. І на це є низка об'єктивних та суб'єктивних причин, серед яких необхідно виділити основні:

- загальна економічна криза і послаблення ролі держави у розвитку цукробурякового виробництва;
- втрата економічної зацікавленості виробників у вирощуванні цукросировини;
- недосконалість механізмів економічного регулювання виробництва;
- незавершеність і недосконалість приватизаційних процесів у цукровій галузі;
- порушення цінового паритету;
- нерозвиненість ринкових відносин у сфері виробництва, переробки і реалізації цукру;
- інтервенція на український ринок цукру з тростини та цукровмісних продуктів;
- повна відсутність інвестицій у галузь, її непривабливість для вітчизняних і зарубіжних стратегічних інвесторів;
- відсутність чіткого законодавства та правових основ організації виробництва та регулювання ринку цукру;
- різке скорочення матеріально-технічного забезпечення бурякозючих господарств і цукрових заводів [3]. У 2010 році цукровими буряками було засіяно 501 тис. га, що при середній врожайності 30 т на гектар дозволило б зібрати близько 15 млн т цукрових буряків і виробити близько 1,7 млн т цукру в поточному сезоні (це на 33% більше, ніж у 2009 році). Однак станом на 31. 12. 2010 року за даними Інституту цукрових буряків, цукрові заводи України виробили 1,545 млн т цукру, або 77 % від загальної потреби України. При цьому відомо, що місткість українського ринку цукру оцінюється в 1,8-2,0 млн т на рік. Протягом періоду цукроваріння у 2010 році на цукрові заводи надійшло 13,366 млн т цукрового буряка у заліковій вазі (в 2009 році – 8 млн т), тобто на 1,634 млн т менше, ніж планувалося, і з яких перероблено 13,027 млн т. Середня ціна купівлі цукрових буряків в Україні станом на 1 листопада 2010 року становила 421 грн за тону, що на 48,5% вище, ніж у 2009 році (283,5 грн/т).

Таблиця 1
Основні показники розвитку буряківництва в Україні [7]

Рік	Посівні площі, тис. т	Урожайність, ц/га	Валовий збір буряків, тис. т
1990	1607	276	44264
1991	1558	234	36168
1992	1498	194	28783
1993	1530	222	33717
1994	1485	192	28138
1995	1475	205	29650
1996	1359	183	23009
1997	1104	176	17663
1998	1017	174	15523
1999	1022	156	14064
2000	856	177	13199
2001	970	183	15575
2002	897	189	14452
2003	773	201	13392
2004	732	238	16600
2005	652	248	15468
2006	815	285	22421
2007	610	294	16978
2008	380	356	13438
2009	322	315	10068
2010	501	279	13749

Таким чином, для забезпечення динамічного розвитку бурякоцукрового виробництва, підвищення ефективності і конкурентоспроможності необхідно забезпечити:

- дотримання науково-обґрунтованих технологій виробництва;
- оптимальне використання виробничих ресурсів;

- зниження собівартості за рахунок покращення якості (цукристості) продукції;
- налагодження взаємної інформації, координації та узгодженості дій щодо розвитку торгових відносин і в перспективі – відповідно до умов СОТ.

Подальше відродження та розвиток на перспективу до 2015 року ринку цукру вимагає впорядкування складових частин ринкової структури цукробурякового підкомплексу та наповнення цього ринку товаром з одночасним і адекватним функціонуванням маркетингу, кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків цукру.

Висновки. Розв'язання проблем розвитку галузі в державі неможливо без реалізації комплексу відповідних заходів:

- підвищення рівня спеціалізації бурякосійних господарств;
- оптимізації посівних площ під цукрові буряки;
- удосконалення механізму пільгового кредитування аграрних підприємств.

На нашу думку, підвищення економічної ефективності роботи цукрових заводів можливе за умови: раціонального використання виробничих ресурсів, удосконалення міжгалузевих зв'язків виробників, формування нових інтеграційних технологічних та економічних відносин, створення відповідної законодавчої бази.

Література:

1. Агропродовольче виробництво у 1990-2009 рр. : тенденції розвитку / Б. Й. Пасхавер, О. В. Шубравська, Д. Ф. Крисанов, К. О. Прокопенко // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 12-20.
2. Азбука харчування. Раціональне харчування: А35 Довідник / За ред. Г. І. Столматової, І. О. Мартинюка. – Львів: Світ, 1991. – 200 с.
3. Виробництво цукру в Україні проблеми і перспективи конкурентоздатності даної галузі // Сахар Цукор Агробизнес. – Режим доступу : <http://www.mht/>.
4. Високоєфективна технологія виробництва цукрових буряків. – К. : Інститут цукрових буряків НААН України, Глобус Прес, 2010. – 166 с.
5. Економіка сільського господарства: навч. посібник / Збарський В. К., Мацибора В. І., Чалий А. А. та ін.; За ред. В. К. Збарського і В. І. Мацибори. – К. : Каравела, 2009. – 264 с.
6. Заєць О. С. Ринок цукру в Україні: проблеми створення, функціонування та розвитку / Заєць О. С. – К. : Наук. думка, 1999. – 385 с.
7. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.
8. Sugar beet. – Режим доступу до журн: <http://www.sugarbeet.gov.ua/>.